

ŠTUDIJA GLAVE

Marjan Kolar

Pošte je bilo mnogo. Ravnatelj gimnazije Dolenc je sedel za pisalno mizo in s koščenim nožičem mehanično odpiral kuverte. Kepaste roke so opravljale delo vsakega dopoldneva: dopise na levo, kuverte na desno, časnike in revije predse.

V predsobi je šklepetal pisalni stroj tajnice. Iz zbornice so odmevali glasovi profesorjev, ki so imeli prosto. Stenska ura je odbila pol enajstih in skozi okno se je kradlo sonce.

Soba je bila bleščeče prazna kot sprejemnice zdravnikov. Slike Prešerna, Župančiča in Tita so somerno delile svetle stene. Parket je rahlo dišal po mazilu.

Dolenc se je obilen in težak presedel v stolu in z vzdihom nataknil očala.

Dopis ministrstva za prosveto. Vsem gimnazijam. Predmet: pomoč gimnazije mestnemu ljudskoprosvetnemu društvu.

Organizacija proslave ob priliki partizanskega zleta.

Vabilo na sestanek Rdečega križa.

Vabilo na sestanek MLO.

»Izvoljeni ste za člana pripravljalnega odbora za ustanovitev taborniške organizacije. Sestanek bo dne...«

Vabilo na sestanek gimnazijskega aktiva LMS, ki bo danes ob 14. v prostorih IIa.

Ura je odbila enajst. S prvega nadstropja so odmevali glasovi dijakov, ki so počasi zlogovali v tujem jeziku. Tanek vztrik je prekinil tok enoličnih glasov. Potem se je zlogovanje nadaljevalo.

— Tovarišica Romana!

— Prosim? Čez trenutek je tajnica stopila v sobo in si brisala usta.

— Sporočite prosim v knjižnico, naj naredijo seznam smrti. —

Tajnica se je nehote zganila. Dolenc je snel očala in si z roko otrl oči.

— Seznam smrti v glavnih delih svetovne literature.

— Dobro, tovariš ravnatelj, je rekla tajnica, in ko je bila že pri vratih:

— Ali je Drago pisal, tovariš ravnatelj?

— Sin? Samo dopisnico, hvala. Nasmehnil se je in si še enkrat nataknil očala.

Suh fant si je popravil lase, ki so mu padali na čelo in krčevito zamahnil z roko.

— Delavci nam očitajo, da smo previsoki in da nastaja na gimnaziji nova buržoazija, skratka, nova gospoda namesto pričakovane delovne inteligence, ki bi znala združevati preprostost in znanje in bi bila pripravljena posredovati ga delavcem ob vsaki priliki. Iskati moramo torej poti in najti sredstva za medsebojno zbliževanje.

Fant je vzdihnil, sedel in se ozrl po dvorani.

— Ples in Damenwahl, je zagodel brkat mladič v prvi klopi in konferenca se je zahajljala.

— Tišina! Bodimo resni, prosim.

V nevelikem prostoru je bilo nabitih okoli sto dijakov in profesorjev. Dijaki so sedeli po klopih in oknih in stali ob steni. Profesorji so obkrožali pult, ki je bil pokrit z državno zastavo. Za njim je sedelo predsedstvo. Konferenca se je bližala koncu in v dvorani je postalo živahno.

— Trenutek, prosim, se je dvignil vitek fant, in ko je dobil besedo, nadaljeval.

— Prosim, da si ne bi tovariš ravnatelj res kdovekaj mislil o nas, takole je s to stvarjo. Nasmehnil se je in se obrnil proti profesorjem.

— Tale govoranca je bila precej huda, toda mi nikakor nismo krivi. Z njimi, z delavci je pač križ. V odbojki jih namažemo, v atletiki jih namažemo, v nogometu, v šahu, sploh, kjer hočete. Potem se pa kisajo. Ja, kaj pa moremo mi za to? Ali naj mogoče pustimo, da bodo oni nas?

— Bravo, Mirko! Konferenca se je sproščeno zasmejala in profesorji so se nasmehnili. Završale so opazke in dekleta so se zahihitala.

— Predlagam, da ustanovimo mladinsko univerzo, kot je o njej govoril tovariš Živanovič s CK, je reklo visoko, črno dekle.

— Ojej, je rekel nizek fant in dvorana se je umirila.

— Prosim te, Niko, ne bodi cinik, se je dekle obrnilo k njemu.

— Kakšen cinik, Mojca? se je branil Niko. — Potem bodo videli v nas učitelje in zdeli se jim bomo še bolj važni, kot smo zdaj. S tem ni nič.

— Saj je že pozno. Konec šolskega leta bo kmalu, se je vrnil glas iz ozadja.

— Vseeno, poskusimo lahko, je vztrajalo dekle.

— Pa dobro, v redu, pa dajmo v božjem imenu, je rekel Niko in zmignil z rameni. — Jaz prevzamem temo — »Gostinske zbornice so dva dni pred prvim alkoholnim tednom presegle plan za 200 %«. Preden tega ne bodo znali vskladiti, sploh ne gremo naprej.

— Prosim te, Niko!

— Glasujmo!

Dolenc je z roko prikril nasmeh. Spomnil se je, kako sta se Niko in Mojca držala za roko, ko so ju prišli vpisovat v prvi razred.

Dvorana je borno glasovala in sprejela predlog. Potem se volili pripravljalni odbor. Zaropotali so stoli in nad sto glasov je za zaključek zapelo udarno pesem.

Župnikova soba je bila polna pohištva. Dvoje oken jo je preplavljalo s svetlobo. Po mizah in mizicah so stali starinski krožniki in pisane vaze, srebrni svečniki, pepelniki in umetno rezljane šatulje. Na desni in levi so visele po stenah drobne madone in svetniki poleg pokrajin v težkem olju. Sledile so grafike in akvareli, vrbe žalujke in tihožitje z ribo.

Svetniki so imeli glave preprostih ljudi z vso njihovo neposrednostjo in svežino. Tanki čopiči so bili vdihnili v te obraze trpkost, otožnost in zamaknjenje in zopet tisto živalskomirno trpljenje, ki naj bi izražalo svetost.

— Midva veva, da smisel cerkve ni v zunanosti, v vidnih znamenjih, s katerimi krasi obrede in lepša oltarje. Njen globoki smisel je tolažba in sočustvovanje. Tudi spoved je končno le simbol popolnega zaupanja. Težko je verjeti, da morem jaz osebno nekomu izprositi odpusčanje. Vendar bo vsakdo priznal, da ga je spoved olajšala. Priznanje samo in zavest, da ga je nekdo poslušal, sta človeka olajšala.

Župnikov glas je bil gibčen in zvoneč. Droben in osivel je sedel v žametnem naslonjaču in se smehljaj. Dolenc mu je sedel nasproti in kadil. Župnik je bil oblečen v gladko sivo sukno in je imel rdeč obraz z živahnimi očmi. Dolenc je molče poslušal.

— V modernem življenju manjka priložnosti za spovedovanje. Tako ostane v ljudeh vse, kar jih teži, in komaj, da jim ostane razen gostilne kak drug izhod. Človek ne more živeti v skrbah. Ali se jih izpove, ali jih poplakne vase. Tako se nabira v njem vse neizpovedano in se spreminja v zlotvorbe surovosti in prostaščine. Tako se človeku izkrivlja značaj kot drevo, ki raste pod mostom.

— Molk kali značaj, je rekel Dolenc z rahlim nasmehom. In značajni ljudje so nam danes potrebni bolj kot kdaj koli prej.

— Lepe besede, literarne besede. Kot pesem, ki jo zapoješ v prazni sobi, da te potolaži in ogreje. Sicer pa dvomim v literaturo. Tudi v dobro. Slabe sploh ne jemljem v poštev. Literatura je zbornik obupa. Zgodovina obupa. Dobri ljudje se dvigajo proti družbeni ureditvi in veri in propadejo. Bovaryjeva, Eden, Sorel, Karenina. Presenetljivo

enake usode brezvercev vseh dežel. Pokaži mi literarno umetnino, ki se konča srečno.

— Dosti jih je. Miklavž Breugnon.

— Dobro, je živahno povzel župnik. To je pesnitev.

Smehljala sta se, kadila in govorila. Župnik je nizal stavke kot jagode na rožnem vencu. Dolenc je malokdaj poslušal knjižni jezik v vsakdanji govorici. Smehljala sta se, se igrala z besedami in jih križala kot dva stara borilca, dva topa floreta...

Popoldanska svetloba je razmikala stene. Blažila je pisano raznolikost predmetov in rdečila temno barvo pohištva v mehak, duhteč obliv, ki je plaval po zraku. Soba je živela z deseterimi obrazi in je malemu župniku tvorila čvrsto ozadje.

— Pa sin, piše?

— O, hvala, je rekel Dolenc in oživel. Redno piše in redno prosi za denar. Potem sta se oba zasmejala.

Pošte je bilo mnogo.

Napoved inšpekcije ob spremstvu okrajnega načelnika za prosveto. Sodelovanje na predvolilnem sestanku.

Pritožba mestnih funkcionarjev nad mladinskimi. Skupina dijakov se je napila in razgrajala v kavarni.

Zapisnik mladinske konference v vednost in kontrolo, preden se začno izvajati sklepi. Mladinska univerza: težave s prostori, težave s predavatelji, težave s temami predavanj, težave z udeleženci.

Dolenc je vstal in stopil k odprtemu oknu. Na zahodu so se v žarkem soncu kopičili črni oblaki in se pomikali proti mestu. Nagubal je čelo kot kmet.

— Dež bo in drevje je v najlepšem cvetju.

Vrnil se je k mizi in v drugo razgrnil simovo pismo. Zdaj je bral samo posamezne odstavke in se naslajal ob njih.

»Visoka šola je kljub visokemu pridevniku šola in v vsaki šoli je originalnost greh. Nič se ne boj — učim se slovnico, čeprav mi ne diši. Pripravljam seminarsko nalogo. Trudim se, kar se da. Sicer pa bi mesto prav lahko predstavljalo miniaturo Pariz Balzacove dobe, kamor hodijo vse sorte mladi ljudje delat srečo s pomočjo prijateljskih, družinskih in ljubezenskih zvez.

Kulturni vrhovi so kot gore — iz podeželske perspektive previsoki, od blizu plešasti in brez sledu življenja. Kakor da so vse lepo, originalno in dobro iztiskali v svoje knjige, zdaj pa so ostali svoje lastne tropine...«

Tajnica je stala med vrati.

— Mati Antona Čretnika. Od daleč.

— Ja, je rekel Dolenc, ja, takoj. Naj pride. »Ostali so svoje lastne tropine«. Dobro, odlično.

Ženska je bila majhna in suha, z ruto na glavi, z upadlimi prsmi in s ponižnim smehljajem.

— Naj ne zamerijo... Saj ga nismo hoteli dati v višjo gimnazijo. Profesor so hoteli tako... Zdaj pa naenkrat pišejo, da ni več tako kot prej, pa sem mislila —

Dolenc ji je ponudil stol. Potem je spregovoril v domačem narečju in ženska se je počasi pomirila.

V pogovor se je vpletla pretekla vojna, padli mož, kopica umazanih in lačnih otrok, majhno posestvo, živinica, letnina, davki, sosedje in nazadnje trmast študent, ki je imel vsako pomlad slabše spričevalo in ki ga je do konca leta vedno znova popravil.

Ko je tajnica javila — Breznik hoče na vsak način govoriti z vami, je Dolenc vstal in se opravičil.

— Torej, res vam ni treba skrbeti. Pa boste tudi druge dali v šolo? Kar pripeljite jih. Drugega jim ne morete dati, ne? Šola je dota revnemu človeku.

Med vrati se je zaletel v ženico kuštrav črnolasec, zardel, se opravičil in jo spustil mimo. V rokah, zamazanih od črnila, je stiskal šop popisanih listov in gledal z velikimi, črnimi očmi naravnost v ravnatelja.

— Napisal sem, tovariš ravnatelj in bi rad poslal v časopis. Prej bi še rad, da bi vi prebrali. Moj prvi članek je. Mogoče so kakšne nepravilnosti v njem.

Položil je papirje na mizo, se drgnil z nogo po nogi in pogledoval zdaj Dolenca, zdaj liste.

»Feind hört mit,« je prebral Dolenc in dvignil obrvi.

— Veste, vsebina je takšna. Opažam, da se profesorji in politični funkcionarji krivo gledajo. Na videz je vse v redu in prav, v resnici pa le ni. Po mojem izvira to iz napačnega pojmovanja iste naloge in namesto, da bi se odkrito pomenili med seboj, cikajo v govorih drug na drugega in potem nastajajo sumničenja in grde besede. Mislim, da je to nedopustno. Škodo pa ima samo mladina.

— Telefon, tovariš ravnatelj, je rekla tajnica in obstala med vrati.

— Takoj, je rekel Dolenc.

— Kako so gospod ravnatelj prijazni, je rekla mati Antona Čretnika.

— V pisarni sem moral podpisati prejem 500 dinarjev, je rekel črnolasec in se namrščil. — Podpisal sem in dobil. Kdo naj bi dal drug kot on.

— Naš stari je bil sijajen govornik, je rekel Niko in pokimal družbici, ki je sedela v parku in kadila.

— Nekdo mi je pravil, kako je pred vojno govoril ob neki obletnici Tostoja prvega. Pojavil se je na odru v črnem. Dvorana je umolknila, on pa je počasi, z basom kot večerni zvon, začel:

»Danes, pred toliko in toliko leti se je v Jasni Poljani rodil ruski Kristus in tako naprej in tako naprej. Krasno, ti rečem. Mravlje so ljudem lezle po koži.

— No, glas in pol, je rekel drugi.

— Stara se, rapidno se stara zadnji čas, je rekel tretji. — Pri nas je nadomestoval Cestnika in je rekel: »Slovenski kulturni delavec je od Levstika dalje dekle za vse.«

— Kaj praviš, brate pesnik, je rekel Niko. — Starega za kapitana, pa nas za bencin. To bi se vozilo.

— Ne vem, nič ne piše zadnji čas. Pravzaprav že dolgo ne.

— Pa zato pove v petih stavkih več kot ti na petih straneh.

— Oprosti.

— No, pa ne, zaradi mene. Menda je res, da ljudje, ki dobro govorijo, slabo pišejo in obratno. Vic je v tem, da so oboji pri nas tako redki, da bi jih bilo treba hraniti v toplih gredah, da bi ostali čim dalj.

— No, pa starega za zastavo. Saj je vseeno. Na vsak način bi bil nepogrešljiv.

— Jaz sem pa enkrat metal kamenje na veverico, je z visokim glasom rekel fantič, ki mu je poganjal prvi mah. — Mečem, mečem, nisem videl starega in sem mu naenkrat zbil klobuk. Pa mi je primazal par klobut. Arduš, dobre so bile.

— Zaljubljeni ste vanj kot petošolke v Stewarta Grangera, se je zmrdnil dolgin z očali.

— Pardon, je rekel Niko. — Pardon, sinček. Jaz dobro vem, kaj govorim. Naredi kakšno nerodnost, napij se na primer in klati na glavnem trgu oslarije. Na vsaki šoli bi te brez ceremonij izključili in ti se niti ne bi pritoževal nad tem. Tu pa bi jo po zaslugi starega odnesel samo z ukorom. Torej je človek.

Sestavi šolsko nalogo iz samih bedastoč, samo pazi, da jih ne bi od kod prepisal. Cestnik in vsakdo bi ti brez cincanja napisal cvek: stari pa bi ti posvetil celo uro, ti napisal pod nalogo dve strani komentarja in v njegovih očeh bi postal človek, ki zna samostojno misliti. Torej je pedagog.

Naj je na primer trenutno razpoloženje v kritiki sončno ali deževno, on bo ogroženo knjigo, pisatelja ali strujo obravnaval enako kot vse druge in bo poleg slabega našel v njej tudi dobre strani. Torej klasik v dobrem smislu. Zdravo, Mojčika. No, srečno, fantje.

Niko je prijel dekle za roko in izginila sta za drevjem.

— Sonce brez senc, je zagodel dolgin z očali. — Larifari. Stari ni ne krop ne voda. Rutiner. Kutuzov, ki ga vlečejo dogodki za sabo. Nikomur se noče zameriti in to se mu tudi posreči. To je vse in to po mojem ni bogvekaj.

— Internat nam je pa le zgradil, je plaho opomnil fantič s puhom.

— On, ali pa kdo drug, če njega ne bi bilo. Ali je človek ves pri stvari, ali pa ni. Zakaj ni na primer organiziran, če je tako dober kot pravite vsi. Ne on ne njegov toliko opevani sin nista organizirana. Zakaj? Danes ni prostora za sentimentalnost in klasiko in vrag vedi, kaj še. Njega ni pri nas, torej je omahljivec. Tu ni kaj govoriti. Vsaj po mojem ne.

Pot domov je bila vsa leta ista, samo utrujenost se je uveljavljala vsako leto bolj. Dolenc se je počasi vzpenjal proti vasi, ki je ležala na planoti za mestom.

Pred njim so se gnetle hiše v ozki dolini. Nad njim je visel tenak oblak dima, mokra megla se je povescila do streh in se solzila v blatne ulice. Iz tovarniških dimnikov so se dvigale saje in padale v mastno ilovico. Hiše in vrtovi so bili pokriti z drobno plastjo mokrega prahu, ki ni nikoli izginil.

— Dober dan.

— Bog daj.

Med hišami so se podili otroci umazanih obrazov, v teku lomili kruh in ga basali v usta. Tovarna je ležala čez ozko dolino in jo zasipala z lešem in žlindro. Črnikasta poslopja so zapirala obzorje na zahod in vse mesto je smrdelo po njej.

Utrujeni možgani so vrivali med podobe mesta liste službenega dneva. »Mladinska univerza.« — »Inšpekcija ob spremstvu načelnika.« — »Feind hört mit.« — »Vabilo na občni zbor.«

Mesto je bilo polno gnijočega lesa, črnikaste pločevine, rdečega železja, nafte, katrana in umazanije. Nad odtoki kanalov je raslo krivenčasto drevje. Cvetoč fižol in krompir sta bila na borih kvadratnih metrih okras in hrana ljudi. Mesto je bilo stisnjeno med grudaste hribe, ki so bili prepleteni z žicami in pokriti s plešastimi gozdovi. Treslo se je v ropotu tovarne in gladili so ga zvonki zvoki šolarjev, ki so vsako popoldne ob istem času ponavljali pesmice.

Za trenutek se je pred oči zgrnila megla in Dolenc je obstal. Starost. Zdajle bi bilo dobro imeti stol. Potem so stekli listki dalje. »Ne maram slovnice, vendar se nič ne boj.« — »Ob petih konferencah.« Dobro.

Za dolgo mizo so si sedeli profesorji v dveh vrstah nasproti. V dolgem prostoru je ležal oblak dima nizko nad glavami sedečih.

— Resnosti ni, prosim vas. Vse zaman. Noben ukrep ne zaleže več kot za dva dni. Samo žoga. Nogomet, rokomet, odbojka, košarka, kaj vem, kaj še. Maturanti so komaj kaj bolj resni. Skratka — žoga.

Profesorica s srčastim obrazom se je tanko zasmejala v tišino. Govornik se je sunkovito obrnil k njej.

— Prosim?

— Oh, nič, nič. Sape ti je zmanjkalo, pa se je tako smešno slišalo. Spet se zasmejala. Govornik se je srdito nasmehnil.

— Kolegi, bodimi odkriti. Včasih se mi zdi, da sem v razredu popolnoma odveč. Kadar se razred hoče učiti, se uči iz knjig. Po navadi se noče. In potem je zadnji čas prišlo v navado opravičevanje in je postalo moda posebno pri dekletih. Cela vrsta se jih opraviči. Drugi so že bili vprašani. Potem pa sedijo in prijazno gledajo v svet, češ, kaj nam pa moreš. Saj nič ne rečem. Saj so brihtni; toda strašno neprižadeti, neresni.

Zakrilil je z rokami in se zagledal v ravnatelja. Dolenc se je smehljajal.

— Dobro, Cug. Pa vi, kolega?

— Hvala, gospod kolega. Troje niso zavzeli v enem dnevu, je rekel star profesor s šilasto brado. — Otroci so danes prav takšni kot pred dvajsetimi leti. Hvala, gospod direktor. V vsaki bitki morajo biti mrtvi in ranjeni. Jaz se nimam kaj pritožiti.

— Preveč jih je, je rekel veselo mlad učitelj telovadbe. — Ne vem, kako je pri vas. Za sebe vem, da delam huje kot težkoatlet. Osemnjast oddelkov po štirideset mož. Pokazal je zobe. — Lep kos dela. Sicer pa je kolega Cug robantil meni v prid.

— Jaz sem bolan, je tiho rekel droben človek poleg učitelja in sklenil koščene roke.

— Vem, Marn, vem, je rekel Dolenc. — Do konca ni več dolgo in treba bo nekako vzdržati. Pisal sem na ministrstvo, telefoniral na okraj, nič. Nimajo ljudi. Sam bom pomagal in kolega Cestnik bo vskočil, ne?

Mlad človek z rahlo plešo je pokimal. — Seveda.

— Živci, je zamrmral Marn.

— Meni nagajajo, je zapela vitka plavolaska in zardela. Osma še vedno nagaja. Fantje so skoraj odrasli in čutijo, da med nami razlika v letih ni velika.

— Kislin zmanjkuje, gospod direktor, jo je prekinila starejša ženska z moškim glasom. — Drugače je vse v redu. Meni nihče ne nagaja. Postrani je pogledala plavolasko. Dolenc je rahlo nagnil glavo.

— Jutri bom stopila k tajnici po nakazilo.

— Disciplina? je vprašal Dolenc in se nagnil k zapisnikarici. — Za kajenje v šolskih prostorih opomin, za razbite šipe povračilo škode. Kot običajno.

Skremžil je obraz. — Sicer še kaj?

— Jarc je zopet malo bolj ekstravaganten kot po navadi, je rekel Cestnik z navidezno resnobo. Dolenc je dvignil obrvi. — Ja?

— Razlagal sem romantiko in potem razvil debato. Govorimo sem in tja, pa se dvigne on in pravi: »Nekje sem bral, da nihče ne razume, kaj je romantika. To je baje nekaj za polepševanje kot lasulja na plešasti glavi, ali pa za previdnost kot ponarejena brada pri lopovu.«

Profesorji so se zasmejali in Cestnik je zadovoljno pogledal po omizju.

— No, sicer pa se je fant popravil.

— Mladinski funkcionarji zopet ne blestijo, je bevsknil starček, ki je pestoval pipo in pokimal sosedu s šilasto glavo. — Cvet mladosti nosi bandero v enojkah.

— Oprostite, to je zlobnost, je pisnil Maru. — Izvenšolsko delo zahteva celega človeka in mi bi morali biti ponosni, da imamo nekaj ljudi, ki so voljni delati v organizaciji in študirati hkrati. Jaz jim opravičujem in mislim, da so se kolegi doslej vedno strinjali z menoj.

— Opravičim, opravičim. Starček se je bojevito ozrl po omizju in povzdignil glas. — Kdor mi ne zna formul, frči. Konec, basta. Vseeno, kdo je. Cesarjev sin ali cestni pometlač. Frči.

Predavatelji nižjih razredov so se na spodnjem koncu polglasno pogovarjali.

Dolenc se je dvignil.

— Redovalna konferenca je pokazala običajen uspeh. 63 % je zadovoljiv rezultat, kljub temu, da je konferenca zadnja pred zaključkom šolskega leta. Pomladi so pač vse enake in negativne ocene zmeraj streznijo duhove. Nad celoto se ne morem pritožiti, in kakor je videti, tudi kolegi nad posameznimi oddelki ne. Jutri ali pojutrišnjem se nam obeta obisk. Pomolčal je in se nasmehnil. — Tovarišu z okraja boste lahko povedali svoje križe in težave, ki jih mi med seboj poznamo od a do cet.

Pošte je bilo mnogo.

Plave kuverte, vabila na sestanke, tiskovine, strokovni časopisi, literarne revije, tedniki. Pisma od sina ni bilo.

Utrujenost se je javila z nenadno meglico pred očmi. Potem je hipoma zamotala telo v vidne, neprodušne ovoje, ki so odrezali ves zunanji svet. Dolenc je obsedel v brezzvočnem prostoru in slišal samo toplo bitje krvi v ušesih.

Treba je bilo opreti roko ob mizo in zapreti oči. Kri je neopazno postajala težja in težja in hromila ude. Tekoča teža je počasi polzela po telesu in ga mehko pritiskala ob mizo. Dolenc je sedel za toplo zaveso vek in miroval.

Roke so počivale na papirju, toda misli so se otepale kuvert in okrožnic in zahtevale miru in barv.

Zaropotali so železni zastori in ključ se je obrnil. Potem je zajela možgane tišina delopusta. Zaspan glas je spregovoril od nekod in začel naštevati prijetne, tople predmete. Kot glasba je zajel zavest in jo zazibal.

»Naslanjač z mehko, žametno prevleko. — Divan s puhastimi blazinami. — Senena kopica z lahnim vetrom. — Mah.«

»Dež kaplja po strehi — v pečici buči ogenj. Zunaj zavija burja.«

»Sonce razžarja glen. Po reki plavajo lene ribe. Topla voda umiva noge. S sinom ležita na pesku in dremljeta.«

— Tovariš ravnatelj.

Tajnica je prerezala tišino. Planil je kvišku.

— Ja?

— Telefon.

— Dobro, dobro. Dolenc se je dvignil, obilen, težak in star.

— Zaspal je, je zašepetala tajnica knjižničarki in obe sta se po tihem zahihitali.

— Pesmi so oslarija, prosim, je rekel Niko in se pretegnil na postelji. Vsaj te, ki jih tiskajo zadnjih pet let, in večinoma vse, kar je nastalo po partizanski liriki. Pesmi nimajo več kaj povedati in nihče jih ne bere. Priznavam klasike na knjižnih policah, besedilo šlagerjev, narodne in udarne pesmi. Vse drugo je gimnazijski klistir. Preživelo, sto tisočkrat povedano in napisano.

— Vidiš, stari jih pa obožuje, je rekel fantič s puhom in oblačil pižamo. Dve glavi sta bili sklonjeni nad mizo in v luči namizne svetilke obračali liste in trikotnike.

— En človek ne more nič proti splošnemu mnenju in on ima spoštovanje do vsake stvari, za katero je videti trud. Za našo poezijo pa je

videti ogromno truda. Tudi z romani ni nič, je nadaljeval Niko. Novele — ja, romani — ne. Berem Thomasa Manna — vzvišena dolgoveznost. Veličasten dolgčas. In koliko literarnih ljudi imamo danes, strah in groza. Zadnjič sem štel slovenske pesnike. Na bataljone jih je. In kritikov šele. Kot v mehiški vojski, kjer pride na dva soldata en oficir. In vse to je napredno, čustveno. K vragu z vsemi. Vsakemu bi dal tri mesece jetike, pa ne bi nobeden več stokal o srčnih bolečinah.

— Boš že kmalu nehal filozofirati? se je obrnila glava od mize.

— Če ga bom ubil, bo matematična pozitivno, če ne, cvek, je rekel fantič s puhom in se po prstih bližal velikemu komarju, ki je sedel na steni. Zamahnil je z brisačo. Komar je odletel. — Cvek.

Noč. Radio.

V dekliškem traktu so se vreščéči glasovi podili po hodniku.

Dekleta so zagledala miš.

Pod okni je ležala tema. Črno grmovje se je stiskalo k stenam.

— Micka, je šepetal pijan glas pod okni. — Micka, odpri, krščen duš.

— Kuharice kličejo. Pognali so se k oknu. Nekje je zaškrtal ključ. Potem se je vse umirilo.

Hribi so se v medli svetlobi zvezd pomikali varljivo blizu. Drevje je pozvanjalo z listi. Na zahodu je žarela tovarna v rdeče in rumeno prelivajočih se snopih ognja. Temno nebo je izbrisalo detalje in skupine hiš so tiho ždele v dolini. Suličast zvonik se je dvigal nad strehe. Počasi se je začela spuščati megla.

Načelnik prosvete je bil rejen lepoteč z bistrimi očmi in z obrazom španskega haciendera. Oči vseh profesorjev so bile uprte vanj in on je prikrito zazelal. Vstal je ob štirih zjutraj. Preklete zveze.

— Torej, za veliko noč je manjkalo več dijakov kot za božič, kaj, tovariš ravnatelj? Kako si razlagate to? Kler? Zadnji čas je slišati, da imate lemenatarje med sabo, tovariš ravnatelj?

— Oprostite, tovariš načelnik, po mojem vprašanje ni povsem pravilno postavljeno, je vpadel Cestnik.

— Zakaj pa ne, tovariš profesor?

— Zato, ker se ena stvar v zgodovini ne ponovi dvakrat, in zato po mojem za dijake ne moremo uporabljati več meril, s katerimi merimo njihove starše.

Dolenc je molčal in s polzaprtimi očmi gledal po omizju. Prvič je po dolgem času vodil sejo nekdo drug. Sedel je in zdelo se mu je, da vidi te znane obraze prvič pred seboj. Kot da je doslej stokrat brez

misli ponavljal naučeno pesem, zdaj pa jo prvič na tihem prebira sam zase.

Načelnik si je prižgal cigareto in vljudno poslušal. Cestnik je govoril dalje.

— Ne verjamem, da gre pri teh velikonočnih izostankih za kaj več kot za potice ali kvečjemu za opozicijo, ki je nastala takrat, ko so nastale prve obvezne šole. Dijaki — profesorji, dijaki — uredbe. Ko se čez nekaj let srečamo, si stisnemo roke in se povabimo na kozarec vina. Dijak mi na primer napiše v nalogo.

»Mrzim površne teorije, ki delajo ljudi samozadovoljne. Mrzim svete uredbe, ki se spreminjajo vsako leto in ki so vsako leto enako svete. Mrzim prepričanje, da je človeku dobro že, če je sit in na toplem.«

Načelnik se je mrzlo smehljajal.

— Poznam. To je napisal lemenatar.

— Dobro, tovariš načelnik, povedal sem mu, kar je bilo treba. Toda zdi se mi, da imamo danes opraviti s povsem drugo stvarjo, ki je dosti težja kot nasprotja med ideologijami, za katere izhajajo vsako leto nove in boljše razprave, ki lajšajo delo. Tako mi je nekdo v petem razredu napisal v šolsko nalogo.

»Kaj pa, če bo jutri padla bomba?« Prosim vas, kaj naj odgovorim? Da bombe ne bo. »Kaj pa pojutrišnjem?« »Tudi potem ne.« Ne, tovariš načelnik, zamahnil je z roko, — vem, kaj hočete reči. Znam govoriti in sem odvrnil pozornost otroka drugam ali, če hočete, sem ga prepričal s tem, da sem mu pokazal brezskrben obraz. V resnici pa nisem popolnoma prepričan.

Načelnik si je prižgal cigareto.

Dolenc je molčal in gledal po omizju. Cestnik govori lepo. Prelepo za provinco. Njegov cilj je disertacija. Veliko mesto. Jeseni se poslovi. Učitelj nove dobe, ki se ne bori več samo za blagor ljudi in se ne žrtvuje do poslednje proste ure, temveč postavlja duševnemu delu cenik in zahteva za svoje delo priznanje in plačilo po načelu: daj — dam.

— Sredstev za pouk ni, tovariš načelnik, je spregovorila profesorica z moškim glasom. — Predavam kemijo iz knjig, prosim vas. Razen kuhinjske soli, sode in solne kisline ne morem pokazati nobene spojine, da ne govorim o reakcijah. Kako naj si dijaki kaj zapomnijo?

— Nimam aparatov, je rekel fizik.

— Imam dvoje kopij (eno je zlomljeno), en disk in dve žogi, je veselo nadaljeval učitelj telovadbe in pomežiknil plavalaski.

Načelnik je zardel: — Tovariši...

— Nimam stanovanja, je zapela plavolaska, ne morem se zbrano pripravljati za pouk.

Dolenc je odkrival nove in nove obraze. Starčka sta sedela dostojanstveno in mirno. Učita po starem in se ne menita za nič. Vesta, da sta za sedaj nenadomestljiva in čez leto, dve bosta odšla v zasluženi pokoj. Kemičarka je garač. Ostale ženske so mlade. Bolne od hrepenjenja po družbi, gledališču, po velikem mestu. Njihova imena se menjajo vsako leto, obrazi so enako trmasti, žalostni in nedostopni za kaj drugega kot za sočustvovanje.

— In plače, tovariš načelnik, je rekel Cug. Brez zamere, toda plače so premajhne. Ali veste, da pomeni za profesorja danes žena luksuz? Čisti luksuz. Okraj bi lahko rekel vsaj besedo zaradi nadur.

— Tovariši, je začel načelnik, rekli ste, da nimate sredstev za pouk. Pouk pa vseeno teče dalje in uspehi niso slabi. Razumeti morate, da smo začeli tako rekoč iz nič in da že to, da šola obstaja, kjer pred vojno ni bilo niti meščanske šole, veliko pomeni. Že to pomeni neskončno mnogo.

— Doslej sem mislil, da imajo samo naši študenti toliko povedati, zdaj pa vidim, da nismo mi nič boljši, je bevsknil starček in pokimal sosedu. Načelnik je potrkal po mizi.

— Nazadnje, tovariši, pa je tu še zavest, da učite otroke, ki bi pod drugačno oblastjo nikakor ne videli gimnazije niti od znotraj in bi ostali hlapci, dekle in tepčki in da jim moramo nazadnje vendarle nekaj nuditi.

Pomolčal je, pogledal po beležnici in rekel: — Druga stvar je, povezava s prosvetnimi društvi.

Dolenc je molčal in gledal na spodnji konec mize.

Glasovi so se zlivali, naraščali in zopet pojemali. Zdaj je govorilo več ljudi hkrati in zdaj zopet eden sam. Na spodnjem koncu so sedeli Marn, Fetih in Cug. Ta dva pijeta in dvojna plača bi bila premalo. Marn je garač. V partizanih je pustil najboljše; zdaj so mu ostali živci.

Cestnik je spregovoril za spremembo tiho in je dosegel uspeh: soba je utihnila.

— Ljudska univerza. Vem, kaj bi radi rekli in mogoče moje stališče ni povsem pravilno. Opravičim se že vnaprej. Vseeno ga bom povedal. Ljudi bi rad preobrazili preko noči. Naredili bi radi čez noč iz dobrega materiala dobro orodje in to v danih pogojih ni mogoče. Vrtimo se v krogu kot tisti zdravnik, ki ni vedel, ali bi reveže najprej nasitil in potem obvezal ali narobe. Ljudje so revni, nevedni, mi pa se zaletavamo. Zdaj damo na program predavanje o vtisih s potovanja po

Ameriki, potem ujamemo strokovnjaka — biologa in ga naprosimo za predavanje, potem zopet predavamo o spolnih boleznih in o nastanku religije in se mesec dni prerekamo po vseh mogočih sejah z mestnimi odborniki o tem, ali je treba predavatelju dati samo hrano in stanovanje ali pa je treba povrniti še potne stroške in plačati predavanje. Z bedastim skoparjenjem odbijamo predavatelje in potem je sezona konec. Pa smo zopet tam: kdo bo predaval zastonj?

Dolenc je poslušal le na pol. V vsem tem je on ostarel. Predstavil je bil načelnika prosvete mestnemu odboru in Cestnika načelniku. Kri je postajala težka in je zahtevala počitka. Vsega tega ni mogoče rešiti z okrožnicami in z lepimi besedami. Tudi ne s tem, da profesorji bežijo v mesta. Ostati morajo tu. Cestnik bo jeseni šel. Utrujenost je legala v ude. Načelnik je nekaj govoril. Dolenc je gledal načelnika in svoj zbor. Pet, šest garačev: dijakov je sedem sto in mesto ima štiri tisoč prebivalcev; okoliške vasi še enkrat toliko. Ostali profesorji bodo šli in mogoče je dobro tako.

Sejo se nenadoma zaključili. Načelnik je zamišljeno zapiral blok. Spodnji del omizja je ravnodušno vstal. Pepelniki so bili polni. Ženske so začebljale. Dolenc je spremil načelnika k vratom. Ostala sta sama.

— Ni dobro, da hodite toliko k župniku, tovariš ravnatelj.

Dolenc je bil truden. Spomnil se je, da je v okraju štirideset osnovnih šol in osem nižjih gimnazij. Petdeset prosvetnih društev in prav toliko knjižnic.

Vse to je bilo načelnikovo področje. Nazadnje sta bila na istem.

— Bivša sošolca sva, tovariš načelnik.

— Dobro, dobro, toda vseeno. Ne govorim kot višja instanca. Vaša gimnazija je mlada ustanova. Lahko bi temu župniku enkrat omenili vašega lemenatarja.

— Lahko, tovariš načelnik.

— Tega Florijana Žagarja, ki ga v osmih letih ni bilo mogoče prevzgojiti.

— Ni gotovo, da bo Žagar res podlegel. Na naši gimnaziji doslej po vojni še nismo imeli takšnega primera. In če bi šel, bi čez leto dni predsedlal. Najpozneje v dveh letih. Ne bi vzdržal. Poznam ga.

— Prav, tovariš ravnatelj. Škodilo bi šoli in škodilo bi nam in vam vsem. Na svidenje.

— Ti, Niko, jaz bi rad vedel, kaj hočeš s tem svojim večnim nerganjem.

— Bratec moj, mi se pripravljamo na univerzo, ne? Univerza pa je kot živinorejska farma, ki oskrbuje široka polja kulture in prosvete

z delovno silo. To kulturno polje je pri nas večidel še ledina in treba bo mnogo truda, preden ga bomo preorali, ne? Slediš? Dobro. Za takšno trdo delo pa je treba discipline, in ker sem govoril o farmi, moram zdaj govoriti o živini. Na polju z bikci nimajo kaj početi, torej jih je treba skopiti, da pridobimo vole. Skopiti, disciplinirati, tovariš predsednik, ne? Dregnil je suhega fanta z naočniki v bok.

— To discipliniranje bo nastopilo še prehitro. Torej divjajmo, dokler je še čas. Ko bo pa napočila ura, bom prav priden in marljiv predavatelj. Predaval bom zgodovino in bom rekel:

»Star, pijan Francoz je pred nekaj sto leti dejal: 'Zahtevam pravico, da se smejem kralju in bogu, kajti oba sta odvisna od mene.' No, no, seveda, prosim vas, kaj pa bi oba brez ljudi? Boga so postavili ljudje, ko še niso vedeli, da je blisk elektrika in pri kralju, mh, pri kralju pa se moram vedno spomniti na volitve zapisnikarja, ko se tega vsi branijo, nazadnje pa postavimo vedno isto figuro, ki uživa, da sedi vsem na očeh.«

— Da ti ne zmanjka sape.

— Ti, je rekel fantič s puhom, svoje otroke bom pošiljal k tebi v šolo. Pri tebi ne bo dolgčas. Marn pa vedno: — vzrok — posledice — vzroki — posledice.

V sobo je planil plečat fant v nogometnem dresu.

— Zdaj pa zadnjikrat: greš ali ne greš? Tisti zob pozabiš med tekmo, kot bi mignil.

— Kdo pa igra?

— Sedma in osma b. Finale za prvenstvo gimnazije.

— Torej, mevža, bo kaj? — No, pridkan fantek.

Debelušen poba na postelji se je začel nasmihati in je nataknil copato.

— Ampak aspirin bi mi bil pa lahko prinesel.

Pri vratih se je fant v dresu obrnil k Niku.

— Olga je rekla, naj ti povem: ravnateljev Drago ji je pisal, da je padel pri izpitu in da bo nekam presedlal.

— Hudiča, je rekel Niko. — Stari že ve?

— Menda ne.

Niko je zažvižgal. — To bo kraval.

Župnik je mešal črno kavo s srebrno žličko. Dolenc jo je pil brez sladkorja. Župnik je govoril.

— Človek potrebuje zavetišča, ki so trdna in trajna in, kar je vredno največ, povsod navzoča. Tudi zato, vidiš, imamo obrede v latinsčini, ki so po vsem svetu enaki. Izseljenci so mi pravili, da jim je

bilo, kot da so stopili v domačo hišo, ko so stopili v cerkev in je tuj duhovnik zapel domači »Dominus vobiscum«.

Okna so bila zastrta, ker je sonce grelo premočno. Barvasta svetloba je pronicala skozi zavese. Zdelo se je, da so svetniki po stenah razvrščeni po stoletjih in da se sklanjajo skozi okna mnogonadstropne hiše.

Dolenc je podpiral glavo z roko.

— Mi boš naredil uslugo?

— Če ne zahtevaš kitajske vaze, rad. Župnik se je smehljal tihožitju z ribo. Belomodra riba je z mrtvimi usti hlatala po čaši črnega vina.

— Samo en primerek imam in dve leti sem se moral mučiti, preden sem jo dobil.

— Nič takega, Ernest. Obljubi mi, da boš povedal Florijanu Žagarju vso resnico o bogoslovju. Z nekaj besedami boš prihranil fantu nekaj let dvomov in ponižanj in gimnaziji dobro ime, ki ga je tako težko dosegla.

— Resen si danes, Gregor, hudo resen.

Župnik se je drobno smehljal, postavil skodelici na pladenj in pozvonil. Potem je za hip zamižal in smehljal mu je zamrl na licu.

Stara ženska je neslišno vstopila, vzela pladenj in ga prav tako neslišno odnesla. Župnik se je naslonil na mizo in priprl oči.

— Če Florijan Žagar ne bi vstopil v gimnazijo, ne bi danes taval v dvomih. Torej odpira šola vprašanja, na katera ne more odgovoriti. Zakaj potem ne odsvetuješ gimnazije dijakom? Zakaj jim ne poveš resnice o njej?

Sklonila sta se in se merila z očmi. Dolenc je nervozno prižgal cigareto.

— Torej večno ista pesem: v ospredju je cerkev, ne sreča človeka.

— In pri tebi je najprej glas šole in potem šele človek.

Dolenc se je nestrpno zganil.

— Sedem sto dijakov imam. Filozofijo poučuje Marn. Marn ni pedagog, ni filozof. Florijan je prebral več knjig kot on. Jeseni dobimo filozofa, Florijan pa maturira čez tri tedne.

— Ti torej misliš, da bi bolje podkovan profesor mogel odvrniti Florijana od bogoslovja?

— Ne izkoriščaj dejstva, da je Florijan pohabljen in da nimamo za sedaj, na žalost, ne časa ne sredstev ne ljudi, da bi se ob tem velikanskem dotoku mladine popolnoma posvetili posameznikom.

Župnik se je zopet smehljal in se igral s srebrno tobačnico.

— Cerkev pa pazi na posameznika, Gregor.

— Florijan je pohabljen. On išče prijatelje, pa jih ne najde. On išče žensko, pa je ne najde. Psihologija pohabljenih. Fant je neuravnovešen in šibak, kajti močan človek ne potrebuje ne boga ne cerkve.

Dolenc je zardel. Govoril je pridušeno in hlastno. Sklonil se je k župniku in mu od blizu napeto gledal v oči.

— Florijan ne išče abstraktnosti, temveč oprijemljivih dejstev, družbe, malo zabave. Pohaba mu vse to izmika. Zato se je zaprl vase. Zato je prezgodaj naletel na vprašanja, ki jim ni kos. Zdaj si želi miru. Poznam semenišče, Ernest, in vem, kaj je nujna posledica, če se mlad duh, ki je vaje svobodne debate, znajde v ograji dogem in se zave, da je to cena za mir, ki je v svoji naivnosti mislil, da mu ga učeni možje z zlatimi resnicami vred položijo v naročje.

Dolenc se je zravnal in mehanično segel po cigareti. V trenutku je zaznal samo rahel vonj po mešanici prahu in suhega kleja. Potem je zaznal barve, ki so poglobljale prostor in ustvarjale privide cvetlic in potokov.

V župnikovih očeh se je svetlikalo, ko je spregovoril.

— Ti si bil med vojno v Dachauu, jaz sem bil v Fronstettu. Ti si stradal in jaz sem stradal. Na prvi postaji v taborišču smo morali z golimi rokami prazniti greznice. Na drugi so nas ločili in potem so nas prepeljali v neko prazno šolo. Na steni je visel velik Kristus. Potem so obesili Kristusu na vsako roko tri prazne steklenice piva in zahtevali, naj molim, da jih bo vrgel po tleh. Ko nisem hotel, so me pretepli do nezavesti.

Po vojni so nas potisnili iz šol skupaj s tistimi, ki so sedeli doma in počeli stvari, ki so bile podobne onim v Nemčiji. Molčal sem in sem šel. Ne bom rekel, da niste imeli prav. Nikogar nisem vabil k sebi in nikogar ne vabim.

Florijan je prišel sam in nisem ga zavrnil. Prišel je k tebi in tudi ti ga nisi zavrnil. Potem je blodil med nama in pristal pri meni. Daj, Gregor, pustiva to.

Dolenc je utrnil ogorek.

— Razumem, zakaj prihaja k tebi. Ti imaš galerijo slik in v tej sobi bi lahko človek molčal dneve in dneve, ne da bi mu bilo dolgčas. Ti imaš mir, potrpljenje, knjige in čas.

— In ti imaš svojih sedem sto dijakov, ki te gledajo kot preroka, poslušajo vsako tvojo besedo in si jo zapisujejo v zvezke. Vsak dan prihajajo ljudje k tebi in te vprašujejo za svet. Mene pa vpraša samo

sestra vsak dan, kaj mi naj skuha za kosilo. To je vse, kar mi je ostalo. To in slike in bog in potem je prišel še Florijan.

Umolknila sta. Napetost je popustila. Prižgala sta cigarete in se nasmejnila drug drugemu.

— Mahnič je talent, je rekel župnik. Sprva mu nisem pustil igrati orgel. Ko je le prosil in prosil, sem mu dovolil in ni mi bilo žal. Orgle so veličasten instrument.

— Hudo je, kako je pri cerkvi vse preračunano na čustvenost in še huje je, kako je naš narod čustven.

— Ne, dovoli, prosim...

Dolenc ga je gledal in se smehljajal. Župnik je bil star, suh in bojevit. Obsojen na pokoj, ko še ni docela ovenel. Gospodar, ki so ga mladi za vedno porinili v kot in ki ga ta resnica boli.

— Poznaš Jarca, je nenadoma vprašal Dolenc.

— Seveda. Črna ovca pri vas je, ne?

— Ja. Ta Jarc je v neko šolsko nalogo napisal stavek, ki sijajno riše tudi naju: »Mlad svetovni nazor je presenetil staro generacijo in jo z angelsko nesramnostjo pognal na cross-country starcev nad 55 let.«

Smejala sta se in župnik je pozvonil za črno kavo.

— Tovariš ravnatelj, telefon.

Med pošto je ležal zapisnik sestanka aktiva LMS.

Mladinska univerza je po dveh predavanjih prenehala z delom. Obiskovalcev ni bilo dovolj. Jeseni bomo nadaljevali.

Dopis ministrstva o nadzorovanju mature. »Za predsednika izpitne komisije je določen tovariš...«

Sinovo pismo je bilo kratko.

»Ker izpita nisem položil, nima smisla, da ti prikrivam še naprej, da bom jeseni šel v strokovno šolo v Zagreb. Pridem ob koncu meseca. Če moreš, ne bodi preveč hud.

Drago«

Dolenc je strmel v navpično pisavo in prebral pismo drugič. Trejič je bilo isto in četrtič bolj jasno kot prej.

»Če moreš, ne bodi preveč hud.«

Za trenutek je oslepel. Prsti so krčevito mečkali pismo. Soba je plaval v megli. Nekje je bila ura. Od daleč je prihajalo brnenje telefona. Neskončno daleč je govorila tajnica — halo, kdo tam?

Oči so topo strmele v okno. Možgane je zagrinjala tema. Jasne so ostale samo najpreprostejše zaznave prostora.

— Glej, ob klubski mizici so trije stoli in na steni visijo tri slike.

Tema je zagrnila prekat volje. Lezla je dalje in utonil je ponos. Čut službene dolžnosti se je počasi pogrezal v mrak.

— Tri slike bi lahko lepo sedele na stolih in se gledale.

Svetel je ostal samo prekat *Sin* in ta je začel govoriti.

Drobno kričeče bitje. Pajac, ki shodi in si prvič potolče obrazek. Pajac, ki vstane, se zasmije in raztrga prvo knjigo. Potem se uči govoriti: *Sin*.

— Včeraj so izpraznili koš za smeti in na levem oglu pisalne mize je nitka prahu.

Prvo spričevalo. Drago Dolenc — odlično, odlično, odlično.

Prekat *Sin* se je širil in širil. V prsih je zapeklo.

Materin pogreb. V hiši odmeva jok malega gimnazijca. Potem ostane sama oče in sin.

— Glej no, vrabec. Priletel je na okno in si čisti kljun na sivi pločevini. Oče in sin. Sin zleze na prižnico v prazni gorski kapeli in deklamira: »Mi vstajamo.« Sin bo naslednik. Potem se vrne domov in zapoje nemško pesem. Prvič in zadnjič je tepen od očeta. »Če moreš, ne bodi hud...«

— Tovariš ravnatelj, VIa čaka. Tajnica je stala med vrati in si popravljala lase.

— Ja, dobro, dobro, je mehanično rekel Dolenc.

Tiha ura nadomestovanja, ko sme dijak početi, kar hoče, samo da je v razredu mir.

Dolenc je sedel pred razredom in strmел v odprto knjigo. V glavi je topo udarjalo: sin, sin, sin.

Sin profesor, sin ravnatelj, sin pedagog, sin naslednik. Sin profesor novega časa, ki ne beži v velika mesta. Sin doktor filozofije. Misli so druga za drugo padale v temo.

— Glej, dijaki sedijo v rumenih klopeh. Dva se tiho pogovarjata. Eden riše s svinčnikom po klopi. Deklica plete plavo čepico. Tri druge imajo ostržene glavice in skupaj berejo knjigo.

Sin govori nemški, angleški, ruski. Sin piše eseje. V revijah stoji natisnjeno: Drago Dolenc.

— Pojdi po žogo! je kričnil vesel glas s ceste.

— Jooo! je zategnil drugi.

Glej, fantje so obrnili glave in se spogledali. Zunaj sije sonce in greje zidove. Zrak je čist in vlažen od rose. Drevje se ponuja soncu. Nebo je vsako minuto globlje. Zdajle te fantje sovražijo, ker ne smejo na sonce. Sin, sin, sin, cin, cin pogrebnege zvončka.

Glej, deklica je napisala listek in ga vrgla fantu. Včasih si znal premagati razred. Fant v tretji klopi rešuje križanko. Včasih si znal narediti, da so fantje pozabili igre in sonce in te poslušali. Zdaj si star.

Dolenc je izpod čela pogledal po razredu.

Nekdo je glasno vzdihnil in razred je začel vzdihovati kot na povelje.

— Prebral vam bom Župančičevo Dumo, je nenadoma zaslišal svoj glas. — Mnogo pesmi zbledi, če jih beremo podnevi. Dumo je mogoče brati samo ob soncu, kakršno je danes.

Razred je umolknil in se spogledal. Dolenc je začutil v sebi tesnobo, ki je ni poznal, odkar je bled prvič stopil kot mlad profesor pred nabito dvorano ljudi in si nemo govoril: »Ali jih bom pritegnil, ali ne?« in je drhtel ob notranji napetosti.

Potem je začel brati.

»Slišal sem pesem in čul sem glas pojoč...«

Glas se je dvigal in padal. Pred očmi je vstala zelena pokrajina revnih, mehkih ljudi. Procesija težkih korakov je bredla otožne barve travnikov in polj. Skozi okna je priplavala svetloba, toda bila je žalostna, ker je svetila žalostnim ljudem.

Razred je tiho obsedel. Pletilke so obstale. Svinčnik je obležal na klopi. Knjiga se je zaprla in oči so začudeno strmele.

Dolenc je znal govoriti in Dolenc je imel glas. V njem je zijala praznina, ki je kričala po svetlobi, po barvi in po močni besedi.

Zvoneč glas je polnil sobo, se odbijal od sten in postajal vedno močnejši. Bil je piš vetra in šum potoka. Bil je hropenje delavca, ki se duši v rudniku tisoč metrov pod zemljo in bil je klic matere, ki joče za sinom. Bil je tiho valovanje žita in bil je zvon, ki kliče požar. Bil je mesto, ki živi svoje železno življenje in bil je vas, ki šepče ob tihih večerih svoje poganske molitve za dež in dobro letino. In bil je hlipanje dežele, ki joče za svojimi, ker so jo zapustili.

Zvonec je zabrnel konec pouka, toda razred je sedel in strmел v Dolenca.

— Mokre oči ima, je zašepetala deklica.

— Pst! je divje siknil fant s križanko.

Duma je zastrla okna. Duma je bila orkester mogočnih godal, ki so donela pod mogočno taktirko. Duma je bučala in hrumela, da so srca drhtela v sladkosti in grozi.

Ko je Dolenc zaprl knjigo in vstal, je ležala v razredu mrtvaška tišina.

Prekat *Sin* je že davno utihnil. Molče je vzel knjigo in odšel.

Po tradicionalni predaji ključa sta se sedma in osma zgrnili okoli profesorjev. V vseh gumbnicah so bili rdeči nageljni. Vsi obrazi so žareli in oči so resno mežikale. Razrednik Cug je imel poslovilni govor. Sprejel je šopek in želel obilo uspeha pri maturi.

Potem je bil na vrsti Dolenc.

Začel je govoriti, kot bi se pogovarjal z nevidnim človekom:

— Jeseni prihajajo trope kričečih postavice s torbami na rami. Podijo se po hodnikih, ubijajo šipe, jočejo in se smejejo. Takrat so torbice še bojno orožje, stoli in blazine. Čez nekaj let so le še dragocen spomin.

Čez nekaj let se obrazijo ustalijo in oči se pomirijo. Brki poženejo in vzbrstijo prsi in veliki fantje in dekleta prihajajo v šolo kot odrasli ljudje. Ko se nazadnje poslovijo, jim je z onimi majhnimi paglavčki pred leti skupno, samo rosno oko. Solze ob prihodu, solze ob odhodu in mnogo smeha vmes in čudovit razvoj.

Pomolčal je in gledal naravnost v zardele obraze.

— Položili smo temelje. To je vse, kar smo mogli storiti. Naprej boste zidali sami. Vedno sem želel in tudi sedaj vam želim na pot:

»Ne bodite ljudje. Vsak od vas naj bo človek. Človek — to je končni smisel vsega. Srečno.«

Besede so zamrle v ploskanju.

Niko se je sklonil k slugi, ki je jokal v pijani ginjenosti.

— Je res, da bo šel stari v pokoj?

Sluga je bil majhen in siv in si je brisal nos z velikim, rdečim robcem.

— On? Takrat kot jaz. Z nogami naprej. Prej ne.